

Руслана Маньковська (м. Київ)
керівник Центру досліджень
історико-культурної спадщини України
Інституту історії України НАН України,
доктор історичних наук, професор
E-mail: ruslana_man@ukr.net

Про духовні підвалини українського народу

Рец. на книгу: Мех Н.О. *Етос українського народу: ціннісні домінанти культурного простору*. Київ, 2022. 187 с.

У сучасних умовах широкомасштабної російсько-української війни 2022–2023 рр. водночас з кровопролитною боротьбою українського народу зі споконвічним ворогом за незалежність і соборність власної держави вкрай загострилися проблеми соціогуманітарного спектру життя українського суспільства, особливо актуалізувалися питання його світоглядних, загальнолюдських та національних цінностей. Тому поява книги завідувачки відділу екранно-сценічних мистецтв та культурології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, докторки філологічних наук, професорки Наталії Мех «Етос українського народу: ціннісні домінанти культурного простору» є своєчасною і важливою, зокрема, і для розуміння феномену сили духу і стійкості українців. Науковиця через історичні ретроспекції заглиблюється в формування духовних підвалин українського народу, осмислює головні маркери самобутності його національного світогляду та духовної культури.

Монографічне дослідження виділяється вдало підібраним науково-методологічним інструментарієм до висвітлення означеної проблеми. Культурологічний, аксіологічний, семіотичний та антропологічний наукові підходи дозволили дослідниці всебічно та ґрунтовно розкрити духовно-культурні особливості етосу українського народу. Варто відзначити застосування дослідницею системного наукового підходу, який сприяв плідному виокремленню та вивченню головних ціннісних орієнтирів українців у багатоплановій та багатомірній моделі їхнього культурного простору, формуванню авторського підходу до конструювання системи етосу українського народу з акцентними елементами та критеріями їх домінування. Авторка вибудовує логічну структуру творення духовно-етичних ідеалів у контексті закономірностей розвитку історичного процесу, розглядаючи релігійний, філософський, літературний, історичний, пам'ятєвий та краєзнавчий аспекти етосу.

Багатоманітністю та змістовністю відзначається джерельна та історіографічна база дослідження. Учена в своїй праці опирається на оригінальні тексти духовної літератури, аналізує наукові та художні твори зарубіжних та українських філософів, культурологів, релігійних діячів, істориків, мовознавців, письменників,

що дозволило комплексно відтворити особливості духовно-культурної світобудови українського народу, аргументовано довести глибинні витоки формування його ціннісних пріоритетів, виявити, всупереч історичним перипетіям, їхній нерозривний зв'язок із ментальними домінантами європейського світу.

Розмірковуючи про ціннісні домінанти етосу українського народу в культурному просторі, професорка Наталія Мех справедливо наголошує на тому, що культура визначається системою цінностей та ідеалів спільноти, які формують її світоглядні орієнтири. Осмислення авторкою культурних процесів творення ціннісних домінантів на різних етапах історичного розвитку відображено в структурі книги та змістових акцентах її чотирьох розділів.

Витоки духовного зростання українського народу науковиця виводить з поширення християнства після хрещення Русі, відзначає духовну силу біблійних текстів, звертається до праць діячів раннього періоду християнства та окреслює вплив релігії на культуру. Цікавим видається спостереження дослідниці щодо символічного світу та глибинних смислів Святого Письма, втілених у світоглядній системі засновника української класичної філософії, поета та педагога Григорія Сковороди, який у центрі

мікросвіту людини поставив серце. Філософія серця, на думку авторки, стала наскрізною ідеєю національної ментальності українців, а кардіоцентризм та логоцентризм склали основу їхнього світобачення.

Виділяючи мову як духовну доміную етосу, авторка зупиняється на характеристичі понять «рідна мова», «материнська мова», «мова культурної спадщини», «мова самовираження», «мова громадянина», розглядає функціональні можливості рідної мови, аналізує промовисті судження українського науковця, політичного та релігійного діяча Івана Огієнка про рідномовні обов'язки українців у період бездержавності, необхідність відстоювання незалежної національної церкви, а також слушно зауважує, що національно-мовна свідомість українців є важливою домінуючою їхнього культурного простору. У книзі Наталії Мех окремо наголошується на історії як науці, яка, на думку дослідниці, здатна формувати національну свідомість народу. У цьому контексті, звертаючись до статті українського історика та державотворця Михайла Грушевського, науковиця аналізує мовотворчу діяльність історика, заглиблюючись у історичні сюжети українського минулого.

Особливе місце в формуванні духовних цінностей учена відводить літературі, яка, що характерно, спрямована на гармонійний особистісний розвиток, сприяє національному самоусвідомленню. На творчості видатних українських діячів літератури Івана Котляревського, Пантелеймона Куліша, Івана Нечуя-Левицького, Павла Тичини, Максима Рильського, Олеса Гончара, Михайла Стельмаха дослідниця висвітлює вплив художнього слова на почуття й переживання людини. Через події української історії, боротьбу за національне визволення на різних етапах українського державотворення професорка Н. Мех розкриває глибокий потенціал літератури формувати духовні орієнтири та морально-етичні цінності суспільства, торкатися емоційної сфери людини, вивершувати духовні ідеали її внутрішнього світу. Авторка констатує, що літературна творчість тісно пов'язана з етосом народу, відображає його національний характер, національні ідеали та духовні цінності.

Досліджуючи духовні підвалини етосу українського народу, науковиця ґрунтовно вивчає релігійну літературу, аналізує твори та діяль-

ність духовних авторитетів української культури – митрополита Іларіона, полеміста Івана Вишенського, преподобного Іова Почаївського (Іов Желізо), агіографа Дмитра Туптала, Петра Могили та створеного за його ініціативою давнього трактату «Тератургіма» (опис чудес) – українській пам'ятці XVII ст. Авторка слушно зазначає, що духовні цінності, сформовані попередніми поколіннями релігійних діячів, виступають як гуманістичні ідеї людства, а їх аксіологічне значення забезпечило їм високий пріоритет у суспільстві. Актуально сьогодні сприймається думка про нескінченність життя людства та безмежність духу. Занурюючись у тему формування духовних цінностей на різних історичних етапах, дослідниця концентрує увагу на богоцентризмі, домінанті, яка яскраво виокремлюється в середні віки. У праці осмислюється вчення богослова XIV ст. Григорія Палами та вплив його на культуру середньовічної Русі.

Авторка акцентує увагу на темі змісту та сучасній інтерпретації категорії «свобода», аналізує богословські погляди сучасного християнського філософа з Греції Христоса Яннараса, у праці якого «Свобода етосу» під впливом філософії екзистенціалізму етичні цінності синтезуються з православно-патристичною традицією, а свобода розглядається як універсальна основа життя. Розкриваючи смисл концепту свобода, докторка філологічних наук Н. Мех наголошує, що свобода можлива лише в Бозі. Дослідниця слушно пов'язує християнський дискурс про «свободу» із історичною подією в церковному житті українського народу – здобуттям незалежної помісної Православної церкви України.

Наукова праця Наталії Мех дозволяє глибше подивитися на етос українського народу, який формувався впродовж тисячоліть, по новому осмислити основні його домінанти, відображені в духовно-культурному надбанні українців. І, як стверджує авторка, сконцентруватися на головних цінностях для українців, а це – свобода і любов, які насправді сьогодні на фронтах російсько-української війни, та і в українському суспільстві загалом, проявляються як ніколи виразно. Книга буде цікавою і корисною для усіх, хто прагне заглибитися в духовний світ українців, зрозуміти ідеали їх світогляду, а особливо – прагнення і відстоювання власної свободи.